

راهکارهای ترویج حیا از دیدگاه روایات

مریم غلام الدین^۱

چکیده

حیا که یکی از خصلت‌های نیکو و پسندیده است، تمام ابعاد زندگی انسان را در برمی‌گیرد و نیروی بازدارنده‌ای است که انسان را از ارتکاب اعمال قبیح باز می‌دارد. ائمه‌ی معصومین علیهم السلام به عنوان الگوی پسندیده جامعه‌ی بشری، در اوج حیا قرار داشتند که در شرایط مختلف و به گونه‌های متنوع تجلی می‌یافتند. پژوهش حاضر در پی یافتن پاسخی برای این پرسش است که راهکارهای ترویج حیا از منظر روایات چیست. دستاورد حاصل از این پژوهش دستیابی به این مهم است که راهکارهایی همچون توجه به مسئله نظارت، کنترل، غیرت، آراستگی، تقویت حلم و بردباری، تقویت باورهای دینی در خانواده، الگوسازی، بالا بردن موقعیت اجتماعی و... برای ایجاد و ترویج حیا ارائه گردید. روش تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی است و با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای صورت گرفته است.

کلید واژه ها : راهکار، ترویج، حیا، منظر، روایات .

^۱ . مدرسه علمیه معصومیه شهرستان شهرضا

مقدمه

حیا حالتی است معنوی و ملکوتی که بر اثر معرفت انسان به حضرت حق در وجود آدمی پدید می‌آید و باعث حفظ انسان از گناه و علّت حرکت به سوی طاعت و عبادت است. حیا داران عالم، از وقار و سکون، ادب و عظمت، تربیت و عبادت، آگاهی و دانش، صفا و بینش برخوردارند. حیا یکی از مهم‌ترین صفات نفسانی است که تأثیر فراوانی بر حوزه‌های مختلف زندگی اخلاقی ما دارد. نقش بارز این تأثیر، بازدارندگی است.

در فرهنگ عالمان اخلاق، حیا نوعی انفعال و انقباض نفسانی است که موجب خودداری از انجام امور ناپسند در انسان می‌گردد و منشأ آن ترس از سرزنش دیگران است. مطالعه در باره مفهوم «حیا» در آیات و روایات نشان می‌دهد که منشأ پیدایش این حالت، درک حضور در محضر ناظری آگاه، محترم و گرانمایه است. این مفهوم را در خلال آنچه در کتاب و سنت در باب حیا آمده است، به‌وضوح می‌توان مشاهده کرد. این مفهوم، قدر مشترک میان همه انواع حیا است.

اگر صفت حیا در زنان و مردان جامعه وجود داشته باشد در شرایط مختلف اجتماعی و در برخوردهای خویش، به هیچ وجه به سمت و سوی گناه گرایش پیدا نخواهند کرد. از این رو باید راهکارهای برای ایجاد و ترویج حیا ارائه گردد تا راهگشای مسیر سعادت جوانان باشد.

برخی از این راهکارها عبارتند از: تقویت ایمان و تقوا، تشویق، تقویت فرهنگ غیرت، احیای امر به معروف و نهی از منکر، معرفی الگوهای تازه در پوشش و ... این راهکارها در دو بعد فردی و اجتماعی قابل تقسیم‌بندی است.

نهادینه سازی فرهنگ حیا به عنوان یکی از ضرورت‌های باورهای دینی، مستلزم برنامه ریزی صحیحی در سه حوزه فرد، خانواده و اجتماع است. نقش حکومت اسلامی در ایجاد و ترویج این باور انکارناپذیر بوده و در نگاهی عمیق‌تر، ضروری و اساسی است. از این رو لازم است راهکارهای ترویج حیا بار دیگر مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته و به عنوان موضوع تحقیقات عملی مورد توجه قرار گیرد.

به منظور بررسی پیشینه‌ی تحقیق، با بررسی کتب، مجلات و مقالات مرتبط با موضوع به این امر دست یافتیم که موضوع راهکارهای ترویج حیا از منظر روایات از جمله موضوعاتی است که تاکنون به طور جامع بررسی نگردیده است.

بر همین اساس، می‌توان گفت وجه تمایز پژوهش حاضر، با عنوان موضوع راهکارهای ایجاد و ترویج حیا از منظر روایات با سایر پژوهش‌های مشابه، بررسی روایات در این زمینه می‌باشد و این همان چیزی است که ضرورت انجام چنین پژوهشی را نمایان می‌کند. محمدعلی هدایتی در کتاب احیای حیا، با ارائه معنای روشنی از حیا، به کنکاش در مفهوم دقیق آن پرداخته است و همچنین برخی از آثار و اسباب و علل و نیز نمونه‌هایی از آن را بیان کرده است.

امیرحسین بانکی‌پورفرد نیز در کتاب حیا، مفهوم حیا، ارکان حیا، آثار حیا، راهکارهای ایجاد حیا، موانع تحقق حیا و... را مورد بررسی قرار داده است. هاجرالسادات قاسمی نیز در مقاله «نقش خانواده در بازتولید فرهنگ حیا» پس از توصیف نشانه‌های بی‌حیایی در فهم عامه، مفهوم حیا را مورد مذاقه قرار می‌دهد و عوامل ایجاد بی‌حیایی و راه‌های تربیت انسان با حیا را به اختصار بر می‌شمارد.

تعریف حیا

حیا واژه‌ای عربی است که در زبان فارسی با کلماتی همچون: شرم، آزر و... مترادف آمده است. حیا در لغت به معنای شرمساری و خجالت و خودداری از انجام دادن کارهایی است که از دیدگاه عقل و شرع زشت و ناپسند شمرده شده است.^۲

حیا در اصطلاح حفظ نفس از ضعف و نقص و دوری از عیب و امور پست می‌باشد. شرم و حیا یک حالت تنفر و بیزاری نسبت به اعمال زشت و ناپسند است که بر نفس عارض می‌شود و به پرهیز و اجتناب از گناه منجر می‌شود و یکی از فضایل و کرامات انسانی است که زاییده‌ی قدرت و عظمت روحی افراد است که از آن در روایات به «حیای عقل» تعبیر شده است؛ ولی اگر این خجالت و کم‌رویی نسبت به کار نیک و ترک کار زشت باشد، مذموم و ناپسند است که به «حیای حمق» تعبیر شده است.^۴ تقسیم پنج گانه حیا عبارت است از: حیا از گناه، حیا از کوتاهی، حیا از روی کرامت و بزرگواری، حیای محبت و دوستی و حیای هیبت و عظمت.^۵

۱. بانکی‌پورفرد، حیا، ص ۹

۲. اسماعیل‌پور، عطر عفاف، ص ۵۳.

۳. حسین زاده، همسران سازگار، ص ۳۳.

۴. محمدی، مفردات قرآن، صص ۹۱-۹۰.

۵. بانکی‌پورفرد، حیا، صص ۱۶-۱۵.

راهکارهای ترویج حیا

با نظر به آموزه‌های اسلامی می‌توان دریافت که حیا حالتی نفسانی است که انسان را از ارتکاب به گناه باز می‌دارد. اما برای ایجاد و ترویج حیا برخی راهکارها بیان شده است که انسان با به کارگیری این راهکارها می‌تواند حیا را در وجود خویش ایجاد کرده و با تکرار آن، حیا را در وجود خود تقویت نماید. در ادامه به بررسی مهم‌ترین این راهکارها می‌پردازیم.

۱- توجه به مسأله نظارت

یکی از مهم‌ترین راهکارهای ترویج حیا، توجه به مسأله نظارت است. انسان وقتی به این مسأله توجه داشته باشد که همواره تحت کنترل و نظارت دیگران است، سعی می‌کند در رفتارهای خویش به گونه‌ای عمل نماید که مورد سرزنش دیگران قرار نگیرد. این نظارت که اصل آن از طرف خالق و آفریدگار هستی صورت می‌گیرد، اگر مورد توجه باشد، بسیار تأثیرگذار خواهد بود. در درجات بعد نظارت اولیای الهی، نظارت فرشتگان، نظارت درونی و مطرح می‌گردد.

۱- **نظارت خداوند** : با نظر به آموزه‌های اسلامی درمی‌یابیم که اعمال مردم و تمامی گفتار

و رفتار آنان همواره مورد رؤیت و مراقبت و نظارت خداست. به عبارت دیگر خداوند متعال، ناظر و مراقبی است که همه‌ی پندار و گفتار و کردار آدمی را در خلوت و جلوت، پنهان و آشکار زیر نظر دارد. بنابراین لازم است که انسان در مواجهه با گناه از خداوند عزیز شرم و حیا داشته باشد و چگونگی شرم و حیای از خداوند متعال در کلام گهر بار نبی خاتم صلی الله علیه و آله چنین ترسیم گردیده است، آنجا که می‌فرماید: «از خداوند خجالت بکش آنگونه که از همسایگان خویش شرم داری.»^۱ ایمان به خدا مقتضی آن است که انسان او را پیوسته عالم و ناظر ببیند و در محضر او معصیت نکند.^۲

۲- **نظارت حجت‌های الهی**: ما امت و پیروان حضرت محمد صلی الله علیه و آله و معتقد

به دین آن بزرگوار هستیم و طبق روایات متعدد اعمال ما هر هفته برایشان عرضه می‌شود. گناه کار باید شرم کند که پرونده‌ای سیاه و پر از گناه از او به حضور پیامبر ارائه شود.

۱. اسماعیل پور، عطر عفاف، صص ۵۵-۵۶.

۲. محدثی، درسنامه اخلاق، ص ۱۱۰.

۳. همان.

شرم از رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام بازدارنده از گناه است.^۱ لازم به ذکر است که نظارت حجت‌های الهی به حیات و حضور دنیایی آنان محدود نمی‌شود بلکه پس از وفات نیز به اعمال مردم نظارت داشته و از رفتارشان آگاهی دارند.^۲

کسی که متوجه باشد در هر حال در حضور ائمه است، دیگر از هر گونه گناه و خطا و کم کاری و ترک وظیفه حیا می‌کند. آدم در برابر اولیای خدا که قرار بگیرد حتی باید از حرف زدن و سؤال کردن و اینکه آن‌ها را مستقیم نگاه کند حیا کند. باید آهسته حرف بزند، بدون اجازه حرف نزند. برخی از افراد سریع با ائمه خودمانی می‌شوند و هنگامی که وارد حرم ائمه می‌شوند قصد دارند هر چه زودتر دست خود را زودتر به ضریح منور امام برسانند و حاجت‌های خود را از او بخواهند؛ اما برخی دیگر هنگام وارد شدن به حرم اذن دخول می‌خوانند و بعد شرمنده و سرافکنده وارد حرم می‌شوند و با وقار و متانت حاجات خویش را طلب می‌کنند.^۳

۳- نظارت فرشتگان: بنا بر تصریح آیات و روایات، فرشتگان الهی نیز مراقب و ناظر بر گفتار

و رفتار انسان‌ها هستند و هر آنچه را که انجام می‌دهند ثبت می‌کنند. فلسفه‌ی وجودی این فرشتگان آن است که توجه به حضور و نظارت آنان، شرم و حیای انسان را از انجام گناه و کارهای زشت و ناپسند بر می‌انگیزاند.^۴ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: « هر کس در خلوت زمینه گناه برایش فراهم گردید و خداوند را مراقب خود بداند و از فرشتگان نگهبان حیا کند، خداوند همه‌ی گناهان او را می‌آمرزد، هرچند به اندازه‌ی گناهان جن و انس باشد.»^۵ حیا از ملائکه‌ی همراه فقط مربوط به گناهان نیست؛ بلکه شامل امور دیگر از جمله عریان شدن نیز می‌باشد.^۶

۴- نظارت درونی (وجدان اخلاقی): کسی که برای خودش حرمت و کرامتی قائل باشد

از خودش هم خجالت می‌کشد و مرتکب گناه نمی‌شود.^۷ بنابراین حیای از خود یعنی شرم و خجالت از آلوده کردن خود به گناه و حفظ و حراست از عزت و شخصیت و کرامت

۱. همان، ص ۱۱۱.

۲. اسماعیل پور، عطر عفاف، ص ۵۸.

۳. امیر حسین بانکی پور فرد، حیا، ۱۵۴-۱۵۲.

۴. اسماعیل پور، عطر عفاف، ص ۵۸.

۵. بانکی پور فرد، حیا، صص ۱۵۵-۱۵۴.

۶. همان.

۷. محدثی، درسنامه اخلاق، صص ۶۰-۵۹.

می‌دهد که دچار خیلی زشتی‌ها نشود؛ حتی اگر در بین بعضی رایج باشد. خوشنامی و آشنایی‌های مثبت نیز تقویت‌کننده‌ی حیا است.

۱۳- رفت و آمد در مکان‌های مذهبی

گسترش مساجد در شهرهای اسلامی و گسترش فرهنگ مسجد رفتن عامل مهمی در برانگیختن حیا است. مسجد رفتن قلمرو آشنایی افراد را گسترش و دایره‌ی گمنامی آنان را کاهش می‌دهد.

امام علی علیه‌السلام درباره‌ی ثمره‌ی رفت و آمد به مساجد می‌فرمود: «هر که به مساجد رفت و آمد کند، یکی از این هشت چیز را به‌دست می‌آورد: برادری که در راه خدا سود رسان باشد، یا دانش گلچین شده، یا نشانه‌ای محکم و استوار، یا رحمت منتظره، یا سخنی می‌شنود که او را به هدایت راهنمایی می‌کند، یا گناهی را از ترس یا شرم ترک می‌کند.»^۱

پس مسجد سبب افزایش پیوندهای برادری می‌شود و همچنین موجب شرم و حیا می‌گردد. هرچه این رشته‌های پیوند بیشتر و محکم‌تر باشد، موقعیت فرد بیشتر تثبیت می‌شود. بنابراین مسجد و اجتماعات دینی از مؤلفه‌های شهر اسلامی هستند که در صورت تحقق، قلمرو گمنامی را کاهش می‌دهند و از افول حیا جلوگیری می‌کنند.

۱۴- احیای امر به معروف و نهی از منکر

همان گونه که گسترش بی‌حیایی و بد پوشی دارای دلایل مختلفی می‌باشد و برای جلوگیری از گسترش آن نیز راهکارهایی وجود دارد یکی از راهکارهای ایجاد و ترویج حیا و جلوگیری از بی‌حیایی امر به معروف و نهی از منکر است که با رعایت آن می‌توان جامعه را از فساد و تباهی حفظ کند و آن را به سوی اهداف اسلامی سوق دهد، مبنای اصلی امر به معروف و نهی از منکر، محبت به یکدیگر است؛ یعنی ما فرد مقابل را دوست داشته و نگران سر نوشت وی هستیم. حال وقتی چنین محبتی عملی شود فرد برای به نتیجه رساندن فعالیت خود و نجات فرد از هیچ تلاشی فرو گذاری نکرده و امر به معروف و نهی از منکر را شروع کرده، بدون اینکه کوچکترین ناراحتی در فرد پیش آید. در ادامه به برخی روایات در زمینه امر به معروف و نهی از منکر اشاره می‌کنیم.

^۱. ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ترجمه: صادق حسن زاده. ص ۲۵۸.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «من امر بالمعروف ونهی عن المنکر فهو خلیفه الله فی ارضه؛
 آمران به معروف، خلیفه خدا در زمین هستند.»
 در حدیث دیگر می‌خوانیم: «خداوند، دشمن مؤمن بی دین است. پرسیدند یا رسول الله! مگر
 مؤمن بی دین می‌شود؟ فرمود: مسلمانی که امر به معروف نکند، بی دین است.»^۲
 حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «ان الامر بالمعروف مصلحه العامه و النهی عن المنکر روعا
 للسفهاء»^۳ امر به معروف و نهی از منکر برای عموم مردم یک مصلحت است (انگیزه آنان را نسبت
 به کار خیر زیاد می‌کند)، و نهی از منکر برای افراد نابخرد که گرایش به انحراف در آنان زیاد
 است، وسیله کنترل قوی است.»
 امام صادق علیه السلام فرمود: «کسی که بتواند جلوی مفسد را بگیرد، ولی نگیرد، دوست دارد
 که خداوند متعال معصیت شود. چنین کسی اعلام دشمنی با خدا کرده است.»^۴
 بنابراین امر به معروف و نهی از منکر راه انبیا، سیره صلحا و واجبی بزرگ است که با انجام
 آن، جاده‌ها امن و درآمد‌ها حلال و حقوق مردم ادا می‌شود.
 برای دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر، سه مرحله گفته‌اند که آنها را خلاصه و
 فهرست وار بیان می‌کنیم:

مرحله اول: آن است که انسان قلباً از اینکه معصیت خدا شود، ناراحت باشد و کار خلاف را
 در روح خود منکر بداند و از آن متنفر باشد. در این مرحله، احادی معاف نیست؛ یعنی حتی افراد
 ناتوان و لال و نابینا و بی پول باید قلباً از گناه متنفر باشند.

مرحله دوم: آن است که آمر به معروف با زبان به خلافتکار هشدار دهد و به خوبیها سفارش
 کند.

مرحله سوم: آن است که اگر بیان اثر نکرد، با قدرت جلو خلاف گرفته شود.^۵

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۸.

۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۷، ص ۸۶.

۳. نهج البلاغه، کلمات قصار شماره ۲۵۲.

۴. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۳۵۷.

۵. قرائتی، امر به معروف و نهی از منکر، ص ۴۳-۴۲.

نتیجه گیری

از آنچه در این مقاله گزارش گردید این نتیجه حاصل می‌شود که برای ترویج، تقویت و گسترش حیا لازم است راهکارهایی که در روایات مطرح شده است، مورد توجه قرار گیرد و ستادهای مجری و قانون‌گذار باید برای گسترش هر چه بیشتر حیا و عفاف در جامعه، اقدامات لازم را انجام دهند.

با توجه به روایات رسیده از معصومین علیهم السلام، عوامل زیادی در ایجاد و تقویت حیا در زندگی انسان مؤثرند. توجه به اینکه نظارت بر اعمال انسان صورت می‌گیرد و با آراستگی و نشان دادن غیرت در امور مربوط به شخص، می‌توان حیا را در درون خود و خانواده تقویت نمود. آموزش خانواده‌ها، محیط‌های آموزشی، الگوسازی در جامعه، شهرت و تقویت موقعیت اجتماعی، رفت و آمد در مکان‌های مذهبی و خصوصاً مساجد و احیای امر به معروف و نهی از منکر از جمله راهکارهای ایجاد و ترویج حیا می‌باشد.

بنابراین جامعه‌ای که افراد در آن پایبند حیا و عفاف و حجاب هستند، روابط اجتماعی بهتری نسبت به جوامع بی تفاوت دارند و خلاصه اینکه ما که ادعای جامعه‌ی اسلامی بودن را داریم باید حافظ حریم‌ها در جامعه باشیم تا لااقل در جامعه‌ی خود از فروپاشی روابط اجتماعی و پیوندهای خانوادگی جلوگیری کنیم.

منابع و مأخذ

- * قرآن کریم (ترجمه: الهی قمشه‌ای)
- * نهج البلاغه (ترجمه: محمد دشتی)
- ۱- ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی بن حسین، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ترجمه محمد رضا انصاری محلاتی، قم: نسیم کوثر، ۱۳۸۲ ش.
- ۲- ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی بن حسین، من لایحضره الفقیه، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۶۳ ش.
- ۳- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، ترجمه: صادق حسن زاده، قم: آل علی، ۱۳۸۲ ش.
- ۴- اسماعیل پور، غلامرضا، عطر عفاف، چاپ اول، قم: نصایح، ۱۳۹۳ ش.
- ۵- انصاریان، حسین، زیبایی‌های اخلاقی، قم: دارالعرفان، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ش.
- ۶- بانکی پور فرد، امیر حسین، حیا، چاپ چهاردهم، اصفهان: انتشارات حدیث راه عشق، ۱۳۹۰ ش.
- ۷- پیروزمند، علیرضا، مقاله: بررسی و تحلیل الگوی فعالیت زنان در جهان معاصر، مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان (اولویت‌ها و رویکردها)، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۰ ش.
- ۸- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل‌البیت، ۱۴۰۹ ق.
- ۹- حسین زاده، علی، همسران سازگار، تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۰ ش.
- ۱۰- دفتر امور بانوان، زن و پژوهش، تهران: دفتر امور بانوان وزارت کشور، ۱۳۸۴ ش.
- ۱۱- دفتر آموزش و خلاقیت پیش دبستانی و ابتدایی، آموزش آداب و مهارت‌های زندگی اسلامی، چاپ اول، تهران: رایان آبتین داده پرداز، ۱۳۸۸ ش.
- ۱۲- دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی «منطق عملی»، تهران: دریا، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۳- رفیعی، علی، سیره اخلاقی - تربیتی حضرت فاطمه (علیها السلام)، تهران: پژوهشکده تحقیقات اسلامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، بی تا.
- ۱۴- سازمان ملی جوانان، وضعیت و نگرش و مسائل جوانان ایران، تهران: روناس، ۱۳۸۱ ش.

- ۱۵- شرف الدین، حسین، مقاله: ریشه یابی جامعه شناختی بی حجابی، فصلنامه فقه نو، سال چهاردهم، شماره ۵۱-۵۲، بهار و تابستان ۱۳۸۶.
- ۱۶- قرائتی، محسن، امر به معروف و نهی از منکر، چاپ بیستم، تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۸ش.
- ۱۷- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ش.
- ۱۸- ماهینی، انسیه، مقاله: راهکارهای ترویج پوشش اسلامی در بین دختران دانشجوی، فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی، سال سیزدهم، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۸.
- ۱۹- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: دار الوفاء، ۱۴۰۴ق.
- ۲۰- محدثی، جواد، درسنامه اخلاق، تهران: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹۵ش.
- ۲۱- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۹ش.
- ۲۲- محمدی، حمید، مفردات قرآن، قم: موسسه فرهنگی دارالذکر، ۱۳۹۰ش.
- ۲۳- مظاهری، حسین، اخلاق در خانواده، چاپ اول، قم: دتر نشر معارف، ۱۳۹۱ش.
- ۲۴- وحیدی، محمد، احکام خانواده ۲، چاپ اول، قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۸۵ش.
- ۲۵- هدایتی، محمدعلی، احیای حیا، قم: کوثر غدیر، ۱۳۸۲ش.